

1. Загальна декларація прав людини (рос/укр) ООН; Декларація, Міжнародний документ від 10.12.1948. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_015
2. Конвенція Співдружності Незалежних Держав про права та основні свободи людини СНД; Конвенція, Міжнародний документ від 26.05.1995. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_070
3. Конституція України Верховна Рада України; Конституція, Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>
4. Кримінальний процесуальний кодекс України Верховна Рада України; Кодекс України, Закон, Кодекс від 13.04.2012 № 4651-VI. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>
5. Кримінальні справи; Злочини проти життя та здоров'я особи (крім справ, що порушуються не інакше, як за скаргою потерпілого) (усього), з них; Погроза вбивством.– [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/54809065>
6. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права ООН; Пакт, Міжнародний документ від 16.12.1966. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_043

Карпенко Роман Валерійович
викладач кафедри
цивільно-правових дисциплін
Дніпропетровського державного
університету внутрішніх справ

РОЗВИТОК ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН В УКРАЇНІ

Розвиток сучасної вітчизняної науки зумовлює підвищення інтересу до проблематики генезису правової системи, інститутів та галузей права України. Зокрема, останнім часом зріс інтерес до історії ролі та значення впливу римського приватного права для розвитку правового регулювання цивільних відносин на українських землях (IX–XX ст.). Сьогодні відбувається трансформація українського права, зумовлена відтворенням традицій романо-германської правової сім'ї, яка сформована на рецепції римського приватного права. У процесі історичного розвитку українське право зазнавало сприятливого впливу римського приватного права, хоча при цьому збереглися його національні особливості. Історичне походження і розвиток українського права традиційно пов'язані з римською правовою доктриною, що, зокрема, виявилось у Руській правді, Литовських статутах, «Правах, за якими судиться малоросійський народ» та інших пам'ятках українського права. Українська правова система належить до романо-германського типу правової системи, яка сформувалася під впливом саме римського права. Цінність

римського права полягає в тому, що понятійний та категоріальний апарат, термінологія сучасного права України, ґрунтується на ідеях, засадах та визначеннях, які були розроблені римською класичною юриспрудентцією. Наприклад, такі поняття як договір, зобов'язання, правила, інтерес, збитки, компенсація були досконало опрацьовані ще в Стародавньому Римі. Римське приватне право є своєрідною історико-правовою пам'яткою, вивчення якої дає можливість зрозуміти походження і сутність більшості правових засад та інститутів України та інших сучасних правових систем тих держав, які зазнавали впливу римського права. Історичне значення римського права для України зумовлено тим, що протягом тривалого часу воно у класичному та греко-римському (візантійському) варіанті впливало на формування і розвиток українського права і продовжує впливати на формування концепції приватного права України у сучасних умовах. На думку О.А. Підпригори та Є.О. Харитонова, «довершеність системи римського права, що ґрунтувалася на ідеях природного права, засадах справедливості, порядності, добросовісності, зумовила періодично повторювані спроби відродити дух римського права, використати його найбільш вдалі знахідки та рішення» [2, с. 3]. Як відомо, рецепція римського приватного права розпочалася у XI–XII ст. й охопила практично всю тогочасну Європу. У науці римського приватного права вчені-правознавці визначають два види рецепції римського права: пряму та опосередковану (похідну). Пряма рецепція римського права передбачає запозичення римських правових ідей і правових рішень із першоджерел; опосередкована (похідна) здійснюється не лише через запозичення римських першоджерел, а й через ті системи права, де рецепція відбулася раніше. Опосередкована рецепція характерна для колишніх європейських країн, котрі в зв'язку з певними обставинами виявилися на узбіччі загальних тенденцій розвитку європейського законодавства, що творилося внаслідок поєднання засад римських та національних. Цілком слушно зауважив професор Е. Харитонов, що для визнання можливості рецепції римського приватного права в Україні, її типу і наслідків необхідно з'ясувати, до якого виду цивілізації належить українська культура. На українські землі римське право поширювалося двома шляхами: східним і західним. Східний шлях визначався через візантійське (канонічне) право («Номоканон») і через переробки світського (державного) права («Еклога», «Прохірон»), а західний – через маґдебурзьке (німецьке) право. Рецепція римського права на українських землях відбувалася опосередковано і виключати або абсолютизувати той чи інший шлях його поширення не можна. Це був синтез правових положень, які позитивно впливали на розвиток руського (староукраїнського) права.

У період раннього Середньовіччя Україна упродовж декількох століть була самостійною державою (Київська Русь), її загальна і правова культура були зорієнтовані на східноєвропейську цивілізацію, тобто візантійську. У IX ст. Київська Русь мала розвинуті відносини з Візантією, коли було укладено кілька русько-візантійських договорів, що мали за мету поповнення та регла-

ментацію порушеної війною 860 р. русько-візантійської торгівлі [1, с. 36–71]. У «Повісті минулих літ» збереглися тексти чотирьох русько-візантійських договорів 907–971 рр., які містять норми міжнародного, кримінального та міжнародного приватного права, що регулювали спадкування після смерті русів, котрі знаходилися на службі у візантійського імператора. Українські землі, які були складовою частиною і Польського королівства, і Великого князівства Литовського, безсумнівно, зазнавали європейського впливу. Проте існували відмінності. На українських землях в складі Польського королівства, зокрема, вплив західної традиції права був відчутнішим, аніж на українських землях у складі Великого князівства Литовського. Це пояснюється тим, що політична і правова системи Польського королівства безпосередньо формувалися під впливом західної політичної традиції та традиції права. Наголошено, що галицькі українці в умовах перебування у складі Польського королівства, завдяки дотриманню власних історичних, культурних, державно-правових традицій та етнічних інтересів, зуміли зберегти себе від знищення. Галицькі українці, особливо в селах, керувалися українським звичаєвим правом, їм вдалося вирішити складну проблему поєднання своїх і запозичених правових елементів, що вберегло тогочасну українську правову культуру. Інша ситуація виникла на українських землях у складі Великого князівства Литовського, в яких сформувалася своєрідна правова культура, відмінна від західної. Приєднання Галичини до Польського королівства змушувало українців призвичаюватися до системи управління, що існувала на Заході Європи. Польське королівство часто було посередником у культурних зв'язках руського (українського) народу з народами західноєвропейських країн, відіграло роль моста між Україною і «справжнім Заходом» – територією, через яку в Україну поширювалися ідеї гуманізму та реформації. Вплив цих зв'язків зумовлювався тими прогресивними гуманістичними й освітніми тенденціями, які знаменували розквіт епохи Відродження в тогочасній Європі. Галичина стала одним з перших регіонів України, що зазнала впливу європейських традицій в умовах Середньовіччя.

Вплив римського приватного права на розвиток цивільного права простежується упродовж X–XIX ст. У першому писаному і основному джерелі права Київської Русь «Руській Правді» є чимало положень, які мають безсумнівну подібність до положень римського приватного права у його візантійській інтерпретації, а це засвідчує факт запозичення певної кількості норм та інститутів візантійського законодавства. Так, наприклад, ст. XXI «Руської Правди» передбачає: «Якщо кредитор буде вимагати своїх грошей з боржника, а останній заперечує, то позивач-кредитор закликає свідків. Якщо вони заприсягнуть у справедливості його вимог, хто дав позику, бере свої гроші і ще три гривні на додачу». Порівнюючи речове та зобов'язальне право за «Руської Правдою» з римським (візантійським) правом, варто звернути увагу на подібність деяких рішень. Насамперед, необхідно зазначити наявність норм, що регулюють як громадську (публічну), так і приватну влас-

ність. Причому головним об'єктом і в тому, й іншому випадку є земля. Разом з тим, в «Руській Правді» відносини власності урегульовано не так детально. Захищаються вони не настільки всебічно, до того ж часто за допомогою штрафів. Ще більш цікавим, на думку Є. Харитонова і О. Харитонової, є порівняння концепції регулювання спадкування, де помітним є вплив ідей «права Юстиніана» стосовно визначення видів спадкування за законом тощо [2, с. 22].

На початку 90-х років ХХ ст. відбувся поступовий поворот у ставленні вітчизняних цивілістів до римського права – від негативного до позитивного, тобто більш виваженого, аналітичного. З'являються публікації, присвячені іншим системам права власності, нові підходи до оцінки відносин власності. А Празький 1989 р. колоквиум «Загальноєвропейський дім – уявлення і перспективи» започаткував дослідження у галузі міжнародного приватного права й публічного права в СРСР та ін. Нові дослідження і підходи вимагали сучасної методології досліджень, модерного мислення, що зумовило звернення до теоретичних надбань європейської цивілізації в галузі права. Виникла потреба методологічного розроблення ідеї про необхідність звернення до загальнолюдських цінностей, і це засвідчило про початок орієнтації на рецепцію надбань попередніх цивілізацій, зокрема на рецепцію римського приватного права. Відчувається, що авторів Цивільного кодексу України привабила романо-германська правова система, до якої наближена українська сучасна правова система, хоч вона має певні особливості. Творці Цивільного кодексу України вивчали й інші діючі цивільні кодекси західноєвропейських держав і використали все цінне, що увійшло до скарбниці світової цивілістики. Зрозуміла також доцільність використання ідей та модернізованих положень римського приватного права, що є першоджерелом більшості західних кодифікацій.

1. Карышковский П.О. Балканские войны Святослава в византийской исторической литературе / П.О. Карышковский // Византийский временник. – 2013. – Т. 6. – С. 36–71.

2. Підпригора О.А. Римське право / О.А. Підпригора, Є.О. Харитонов. – К.: Юрінком Інтер, 2017. – 812 с.